

ԱՆՁՆԱԿԱՆ ՅՈՒՇԵՐ

Վերջին Հինգշաբթին էր: Երեկոյեան, խաւարը կ'իջնէր սիւները խորտակուած սեւ վրանի մը պէս, ամպերը կ'որոտային, Երուսաղէմի երկինքը կ'ողբար: Իսկ անդին, հիւսանդանոցին իր սնարին մէջ հայ քանասիրութեան Նահապետը, կ'ապրէր իր վերջին հոգեվարքի ժամերը: Կէս գիշերուան մօտ Խաղաղութեան ֆաղափէն Աստղ մը սաւառնեցաւ դէպի Երուսաղէմի երկնական մարի անդենականութեան ծոցը: Երկրաւոր ուրիշ լուսաւոր մարմին մըն էր: Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցւոյ երիցագոյն հոգեւորականը: Սրբոց Յակոբեանց Հայոց Վանքի Զինուորեալ Միաբանութեան քաղմարեղուն եւ քաղմամեայ ՎԱՄԻԱՊԵՏԸ: Տարիներ շարունակ Սուրբ Թորոս եկեղեցւոյ Տեսչին եւ Ձեռագրատուն Մատենադարանի Փարոսը, որ կ'երթար գումարուելու հայ ազգի մշակոյթի յաւերժութեան աստղաբոյլին եւ միանալու Սուրբ Սիոն Լեւան գմբէթի վրայ ցոլացող իր երբեմնի սիրեցեալ ուսուցիչներու երկնաւոր Մարմիններուն, որպէս յաւելեալ լուսաւոր կանթեղ ու գոհունակ սրտով ըսելու համար անոնց, «Տէր, մնասն քո տասն մնաս արար»:

Սրբազան Հայր, քրիստոսակոյս Սուրբ Քաղափէն Ձեր քաժանութենէն տարի մը անցաւ: Սիոնի Սուրբ Բարձունքի Մագաղաթներ մատենադարանի մէջ ամբարտաւած 4000 Ձեռագիրները առ յաւէտ կորսնցուցին, տարիներով իրենց պահապան եւ արքուն Հրեշտակը: Անոնք մօտ կէս դար վայելեցին Ձեր բնօրէն մատեններուն խնամքը: Դուք այն ֆաջ Նաւալարն էիք, որ մագաղաթ փոթորկալից ալիքներուն դէմ եւ չվհատեցաք ձեր կեանքի դժուարագոյն հանգամանքներէն եւ պայմաններէն: Այլիքներ ու սեւ ամպեր եկան ու անցան. բայց շարունակեցիք ձեր Սուրբ Առաքելութիւնը եւ «Յուցակ Ձեռագրաց Նաւը» առաջնորդեցիք իր նաւահանգիստին: Ամբողջ կեանք մը նուիրեցիք Երուսաղէմի Մագաղաթները դուրս բերելու համար խաւարի մութ ծալքերէն եւ զանոնք Դիտական մակարդակով եւ արժէքով մատուցելու համայն մարդկութեան:

Հայ Մամուլը եւ Սիոն ամսաթերթը, դարձ դար պիտի յիշեն իրենց անխոնջ եւ ժիր մշակին անունը, յաւերժ մտաբերելով ձեր կոթողած 690է աւելի յօդուածները: Իսկ Սրբոց Յակոբեանց տպարանը պիտի հիւսէ ձեր փառքն ու պատիւը, անմահացնելով՝ արդար աշխատանքի հունձը որպէս անմեռ բարձրութիւն Սուրբ Աթոռոյս Միաբանութեան:

*

*

*

Անցեալի յուշերէն թարմացեալ, դողդոջուն մատեններով կը գրեմ այս տողերը, Սրբազան Հայր: 1979 Նոյեմբեր ամսուն, Լիբանան, Պիքֆայիայի բարձունքին թառած Դպրեվանքին դասարաններէն մէկուն մէջ, հայերէն լեզուի դասի ընթացքին, առաջին անգամ ըլլալով հանդիպեցայ ձեր անուն: Իմ երազը եղաւ, տեսնալ, մօտէն նանչնալ եւ ձեր աջը համբուրել: Այս երազները եւ յոյսերը տարիներ վերջ իրականացան:

Լիբանանէն Երուսաղէմ կու գայի 1985 Հոկտեմբեր ամսուն որպէս ժառանգաւոր Սան, բայց տարիներու երազի դիտաւորութիւնս չէի մոռացած: Երկու տարիներ վերջ քախտաւորութեայ ըլլալու ձեր աշակերտը, դասաւանդեցիք մեզ հայ մատենագրութիւն ձեր իւրայատուկ մօտեցումներով եւ քացատրութիւններով: Եւ իրօք եղայ այդ երջանիկ անձը, որ տեսայ, եւ ապրեցայ, որ եւ կ'ապրիմ նոյն յարկի Վանքի Սուրբ Քուրային մէջ, շնչելով Քրիստոսաբոյր ֆաղափի օդն ու մթնոլորտը:

Տարիներ վերջ, Վարդանանց Տօնին, 1991 Փետրուար 14ին ձեռնադրուեցայ կուսակրօն հոգեւորական: Այսպէսով եղայ Սրբոց Յակոբեանց Առաքելական Վանքին Զինուորեալ միաբանութեան անդամ եւ փոքրագոյն ձեր միաբանակից եղբայրը:

Տարի մը վերջ, Պարտիզաբաղի նորոգութիւններուն պատճառով, բախտաւորութիւնը կ'ունենայի ըլլալու ձեռքի տակ: Ուր աւելի մօտէն ճանչցայ ձեռքը եւ երազներ կամայ-ակամայ կ'իրականանային: Ամիս մը չանցած, ձեռքը անակնկալ անհանգստութեանը պատճառով, ձեռքը առաջարկութեամբ եւ Գահակալ Պարտիզաբաղ Սրբազան Հօր կամօքով, խոնարհաւ եւ Թարգման Հայր Սուրբը՝ Տ. Ռազմիկ Վրդ. Պօղոսեան կը կոչուէին ըլլալու՝ խնամատար հոգեւորականները:

Հիւանդանոցին մէջ էր որ մեր յարաբերութիւնները աւելիով սերտացան: Միասնաբար 60 երկար օրեր ապրեցանք, բնակեցանք եւ ճաշակեցինք ինչ որ մեզ հրամցուեցաւ, մինչեւ ձեռքը ապաքինուի: Սրբազան Հայր, կը խոստովանիմ, դժուար էին առաջին օրերը, կամաւոր բանտարկուիլ հիւանդանոցի մեր խնոցին մէջ: Ենթարկուիլ ձեռք խիստ կանոններուն, որոնցմով վարժ էիք ապրիլ տարիներ շարունակ: Սորվիլ ձեռք կեանքի բոլոր վարժութիւնները եւ յարմարիլ անոնց. բայց ժամանակը իր հրաշքը գործեց:

Նոր դպրոց մըն էր ինծի համար հիւանդանոցի կեանքը, որովհետեւ պարտաւորուած էի ձեռքը նման իմանալ ժամանակի սուղ արժէքը: Հոն էր որ սորվեցուցիք ձեռքը կեանքի նշանաբանը, «Ամէն մարդ պարտականութիւն մը ունի կատարելիք մարդկութեան հանդէպ»: Ապա, հիւանդանոցին օրերէն սկսեալ, եղաք ինծի իրական Հայր եւ ուսուցիչ: Նախկին դասարանային ուսուցիչը չէիք, Սրբազան Հայր, այլ Հայր Ռ. սուցիչն էիք: Ինչպէս հայր մը իր զաւկին կը փափաքի տալ եւ սորվեցնել լաւագոյնը նոյնը դուք եղաք ինծի: Երազներուս իրականացումն էիք, որ դարեւորէն կու գայիք: Աստուածաշնչային խօսքերն էին որ կը ճշմարտութիւն. «Խնդրեցէք եւ տացի ձեզ, հայցեցէք եւ գտէիք, բաղխեցէք եւ բացցի ձեզ: Զի ամենայն որ խնդրէ՝ առնու, եւ որ հայցէ գտանէ, եւ որ բաղխէ՝ բացցի նա» (Դու. Ժ. 11), որ եւ ցանկացած էի տարիներ առաջ:

Բժիշկներ, մայրապետներ եւ բոյժ բոյրեր կը բողոքէին ինծի, ըսէ Սրբազան Հօր, որ դեղահատները առնէ եւ կամ քիչ մը աւելի թող ուտէ, բայց ժպիտը ձեռքը երեսին, հանգիստ կը պատմէիք անոնց, փոխան անոնց տրտունջին, որոնք ճարահատ, բայց ժպիտը իրենց երեսին՝ ուրախ գուրբ կը բաժնուէին մեր սենեակէն: Իսկ այն պարտականութիւնը որ ինծի յանձնուած էր, ձեռքը համոզել փորձելու իւրաքանչիւր դեղահատի՝ դժուար էր միջոց ու հնարք գտնել ձեռքը տալու համար: Կը խոստովանիմ թէ օրական մօտ 15է աւելի դեղահատ կ'ընդունէիք, ինչ որ իրօք զգուհանք կը պատճառէր. բայց ստիպուած կ'ընդունէիք: Հիւանդանոցի մեր սենեակը լիքն էր բանասիրական եւ գիտական գրքերով: Հոն էր, որ Ամեն. Պարտիզաբաղ Սրբազան Հօր՝ Տ. Թորգոմ Արքեպ. Մանուկեանի յանձնարարութեամբ ստանձնեցիք Գիրք Թորոցի նոր գիտական հրատարակութիւնը: Յանախ անգիր գիտէիք ձեռագրերու պարունակութիւններն ու անոնց դարերու պատմութիւնը, եւ կը պատմէիք թէ անոնք ինչպէ՞ս վերապրած էին իսկական կորուստէն եւ կամ՝ թաւան թուրքի ճիւղներէն ազատուելով հասած էին Երուսաղէմ:

Վերադարձանք Վանք, մեր Օհան: Նոր կեանք մըն էր, որ սկսանք ապրիլ նոր խանդով ու աւիւնով: Իւրաքանչիւրս լծուած իր առօրեայ կեանքին ու աշխատանքին: Մեր «Ճիտին» պարտն էր Գիրք Թորոցի գիտական հրատարակութիւնը: Զեռագրերուն եւ այլ, այս կամ այն թղթի տառերէն բաղդատելու նոյնինքն 1907ի հրատարակութեան հետ: Յանախ ժամանակը կ'անցնէր, մինչեւ ուշ գիշեր, կամքէ անկախ, հետաքրքիր նորանոր յայտնաբերումներով, որոնք կը պակսէին առաջին հրատարակութեան մէջ: Իսկ ինչպէ՞ս չիշել այն երջանիկ «Զինչին»ի պահերը, նախ քան աշխատանքի ժամը, ուր միասնաբար կը խմէինք հայկական բոնիւր կամ այլ ուրիշ ըմպելիներ: Յանախ այնպէս դասաւորեցինք, որ Գահակալ Պարտիզաբաղ Սրբազան Հայրը ըլլար մեր տան պատուոյ հիւրը. իսկ այդ ժամանակամիջոցը, ուր Դուք կը խօսէիք անցեալի օրերէն, Վանքի նորանոր յուզող հարցերէն եւ կամ Զեր նոր հրատարակութիւններուն շուրջ, ինչպէ՞ս մոռանալ, Սրբազան Հայր:

1995 Նոյեմբեր ամսուն, անկախացած Հայաստանի Վսեմափայլ Նախագահ՝ Լեւոն Տեր-Պետրոսեան, ինքն անձամբ կու գար համբուրելու Ձեր Աջը, ըսելով «Սրբազան Հայր, գալ երուսաղէմ եւ Նորայր Սրբազանը, բանասիրութեան հսկան, գործընկերս չտեսնել, ինչպէ՞ս կարելի է»:

Եկաւ 1996 տարուան Նոյեմբերի սեւ 19ը, ուր երեկոյեան կը կոտրէիք ձեր ոտքի պնեղը (բումբ=ankle): Կարողութիւն չունէիք ֆալելու, ուժասպառ էիք, բայց ձեր մինչեւ վերջին շունչը չկորսնցուցիք Այնթապցի Նորայր Սրբազանին ուշքն ու վեհութիւնը: Մերժեցիք հիւանդանոց երթալ նոյն օրը, կարծելով որ ջիղերու անցուկ պրկում մըն էր, բայց համաձայնեցաք ձեր 35 տարիներու բժիշկին այցը: Նորայր Սրբազանն էր, իր երկաթեայ կամփով ոգորող անցուկ ցաւերուն դէմ: Միայն 3 օրեր վերջ էր, որ կարողացաք էի քար ու հնարք գտնել համոզել ձեզ, ըսելով անցուկ ցաւ չ'երեւար, Սրբազան Հայր, երբ ես անձամբ գիշերները ձեր յանձնարար կարթումներով համոզուած էի թէ, ելք ու միջոց չկար այս վերքին:

Համոզուած՝ պատահած ցականագրին, ըսիք այս բառերը. «Հայր Սուրբ, երբ Միաբանութիւնը անցնի՝ ինձ տեղեակ պահէ»: Նախ քան բաժանումը ձեր հոգեւոր Տունէն, վերջին անգամ ըլլալով ցանկացի լսել բառապանքներուն գաւազանին ձայնը եւ Միաբանակից եղբայրներուն վերջին օրհնութեամբ բաժնուիլ: Անոնք, Միաբանութիւնը կ'առաջնորդէին դէպի Սուրբ Հրեշտակապետաց Եկեղեցին, նախատօնակը կատարելու համար «Սրբոց Հրեշտակապետացն՝ Գաբրիէլի եւ Միքայէլի եւ ամենայն երկնային զօրացն» տօնին: Լաւ իմացաք, որ այս անգամ կը բաժնուէիք ձեր 77 տարիներու Լոյսի կեդրոնէն անվերադարձ: Ապա, անոնց գաւազաններուն զարկին ձայնը լսելէն 25 վայրկեաններ վերջ, խնդրեցիք որ հեռաձայնեմ հիւանդակառէին: Ժամերգութեան աւարտին, Սրբոց Յակոբեանց ողջ Միաբանութիւնը Ձեր սենեակն էր, երբ տեսած էին հիւանդակառէի ու Հրեայ բժիշկներու ժամանումը:

Երեկոյեան, հիւանդանոցին մէջ ինծի վիճակուած էր տեղեակ պահել Ձեզ պատահարի եւ ըլլալիք իրադարձութիւններուն մասին: Դժուար էր, Սրբազան Հայր, դժուար, ուսերուս դրուած պարտականութիւնը: Զկարողացայ ըսել նոյն օրը, յետաձգելով յաջորդ օրուան:

Շաբաթ օրը, Պատրիարք Սրբազան Հայրը, ընկերակցութեամբ Լուսարարապետ Սրբազան Հօր եւ Թարգման Հայր Սուրբին, եկան հիւանդոցի Ձեզ: Ձեր հիւանդագին վիճակին մէջ իսկ, մտառոյ՝ վանքի խնդիրներով, սկսաք զրուցել անոնց հետ ապագայի մէջ կատարուելիք աշխատանքներուն մասին: Ապա, ձեր վեհութիւնը միշտ պահելով, խնդրեցիք ինձմէ որ մանրամասն պատմէի անոնց ըլլալիք եղելութիւններուն մասին: Սրբազան Հայր, իմ կեանքի յուշարձանը պիտի ըլլան Ձեր այս բառերը, երբ Պատրիարք Սրբազան Հայրը հարց տալով ըսաւ. «Ինչպէ՞ս կը ծառայեն մեր երկու Հայր Սուրբերը», Ձեր պատասխան էր «Դերսմանչելի եւ առանց թերութեան»:

Երեքշաբթի, 26 Նոյեմբեր, ենթարկուեցաք վիրաբուժական ծանր գործողութեան, բայց բնաւ պիտի չմոռանամ այն պահը, երբ գործողութեան սենեակի մուտքին, երբուն մատներով կը խաչակնէիք ձեր երեսը եւ աղօթքի մըմունջն էր որ դուրս կու գար ձեր դողդոջացող շրթներէն: Դիշերները եւ ցերեկները յաջորդեցին իրարու, սեւ ու ներմակ փայլակներու նման յոյսերով լեցուն. բայց միայն դուք եւ ես գիտէինք, որ այդ չէր իրողութիւնը:

Այս անգամ եկաւ Դեկտեմբերի սեւ 14ը, Շաբաթ օր: Երեկոյեան, մթնշաղը բոնկած նաւի մը պէս կը ծփար երկնքի ջուրներուն վրայ, երբ ըսիք. «Կերթամ ուրկէ որ եկայ, համոզուած եմ մահուան հետ, քերի՛ք Սուրբ Հաղորդութիւնը», որ նախօրօք խնդրած էիք: Դողդոջուն մատներով ընդունեցիք կենարար Մեր Փրկչի Յիսուս Քրիստոսի Սուրբ Մարմինը, ըսելով. «Փառք Քեզ Աստուած, քու կամքդ օրհնեալ ըլլայ»: Դժուար էր այդ

պահույն գտալի մեր արտօսը, որ կը հոսէր ներկաներուն բոլորի աչքերէն: Տխուր էիք եւ յուզուած, ձեր այտերէն վար կը գլորէին արցունքի կաթիլները, կը զգայիք որ մահը կու գար ձեզ տանելու յաւիտենական կեանքին: Թարգման Հայր Սուրբը եւ ես բոլոր գիշերը լսեցինք ձեր անդռնի հեւերը. դժուար էր, դժուար:

Անցան օրեր, եկաւ Դեկտեմբեր 19ի խաւար Հինգշաբթին: Դեղերը կը պակսէին, դժուար էր անոնց հայթայթումը, բայց իմ պարտքն էր գանձել ամէն ձեռքով ձեռք բերել, նոյնիսկ որոշած էի դժոխքի խորերէն իսկ բերել, կատարելու համար իմ սրտի վերջին պարտականութիւնը իմ «Տետուկին», ինչպէս սովորէի բարեկամներուս կոչել ձեզ: Դեղը մի քանի ժամեր վերջ բերած էի, բայց տխուր էի, շատ տխուր: Ձեր արտօսութեամբ Թարգման Հայր Սուրբէն խնդրեցի մի քանի ժամուան համար իմ փոխարէն ձեր հետ մնար: Վաճակ եկայ կարգ մը պատրաստութիւններ տեսնելու՝ յաջորդող օրերուն համար:

Երեկոյեան, «երբ ջուրերուն վրայէն անտեսանելի ձեռք մը քիչ քիչ կ'առնէր ոսկին եւ անոր տեղ մոխիր կը ցանէր», հեռախօսս գանգեց, Թարգման Հայր Սուրբն էր, կը խնդրէր, որ Պատրիարք Սրբազան Հօր հետ ձեր մօտ գայինք: Ժամ մը ետք ձեր մօտն էինք: Սովորութեանս համաձայն ըսի. «Սրբազան, ես եկայ, ինչպէ՞ս էք»: Պատասխանեցիք այսպէս. «Եկա՞ր, գալդ բարի ըլլայ, բարով եկար, Հայր Սուրբ». բայց ընդմիջելով ձեզ՝ ըսի. «Միմակա չեմ, հիւրեր ունինք, Պատրիարք Սրբազան Հայրը եկաւ այցի»: Օրերով չբացած ձեր աչքերը բանալով՝ սկսաւ ձեր շուրջը նայիլ, տալու համար ձեր վերջին յարգանքը անոր: Մահուան շուրջին իսկ թեթեւ ժպիտը երեւցաւ ձեր երեսին, Թարգմանն էի ձեր շնչացող ձայնին եւ արտայայտութիւններուն: Յանկարծ երկա՛ր, բայց շատ երկա՛ր «հոգոց» հանեցիք, Ձեր ցաւերէն բարկացած, ըսելով «ամէն կողմս կը ցաւի, շատ կը ցաւիմ, ի՞նչ քանի համար ապրիմ այլեւս, Հայր Սուրբ, երբ այս մարմինը այլեւս քանի մը չի ծառայեր»: Նոյն վայրկեանին մտաբերեցի ձեր կեանքի նշանաբանը, «Ամէն մարդ պարտականութիւն մը ունի կատարելիք մարդկութեան հանդէպ»: Կը զգայիք թէ Ձեր կեանքի պարտականութիւնը իր աւարտին հասած էր եւ կը սպասէիք ձեր արի սրտով դաժան մահուան: Շատ չուշացաւ, Սրբազան Հայր:

Գիշերուան ժամը 9:40ին, Պատրիարք Սրբազան Հայրը իր վերջին հրաժեշտը առնելէ առաջ, իր վերջին աղօթքը ըսաւ. «Փարատեա գցաւս...», ապա «Պահապանիչ եւ յոյս հաւատացելոց ...»: Սրբազան Հայր, մատներս կը կթոտին երբ կը փորձեմ մտաբերելով կեանքին մայրամուտին հիւանդանոցին մեր խուցէն առա՛ւելած առ Աստուած ձեր աղօթքի միմունքը, «Փառք քեզ Աստուած, փառք քեզ, կամֆդ օրհնեալ ըլլայ»: Ապա աւելցնելով յայտնեցիք Ձեր շնորհակալութեան խօսքը Առաքելական Սուրբ Աթոռոյս Գահակալ Պատրիարք Սրբազան Հօր:

Մեկնեցան, Սրբազան Հայր, կրկին առանձին էինք մեր սենեակին մէջ: Ձեզմէ խնդրելով փափաքեցայ դուրս ելլել, հարկաւոր եղած կարգադրութիւնները տեսնելու, բայց բաժանմանս ժամանակ ըսիք, բարձրաձայն եւ յստակ. «Կարիքը չունիս այլեւս գալու, Հայր Սուրբ»: Զիմացայ ինչ ըսել, բայց վերադարձիս, բժիշկին հետ աւանդեցիք ձեր վերջին անոյշ շունչը նուաստիս երեսներուն: Ապա մահուան բունը եկաւ անվերադարձ մեզ գտնելու իրարմէ եւ տանելու ձեզ Աստուծոյ փառքի յաւերժութեան: «Երանի որ ունիցի յիշատակ ի Սիոն»:

ԱԻԵՏԻՍ ԱԲԵՂԱՅ ԻՓՐԱՃԵԱՆ